

Ewa Miłkowska

(Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach)

ORCID 0000-0001-7886-5897

doi: 10.36121/emilkowska.DB.2020.11.037

Losy folwarków Ordynacji Zamojskiej w pierwszej poł. XX w. na przykładzie majątków Sól i Guzówka

Streszczenie: Majątki Sól i Guzówka wchodziły w skład Ordynacji Zamojskiej. Były oddane w dzierżawę. Folwarkiem Sól od 1909 roku zarządzał Józef Kielczewski, który w 1926 zakupił rozparcelowany przez Ordynację majątek. Zredukowane pola solskie nie był w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb gospodarczych: min. przemysłu gorzelnianego i browaru. Kielczewski postanowił sprzedać ziemię i kupić większy folwark - Guzówkę, w którym gospodarował do 1944 roku.

Słowa kluczowe: Zamość, ziemiaństwo, Ordynacja Zamoyska, Polska, folwark, Józef Kielczewski, Sól, Guzówka

The fate of the manor farms of the Zamość entailed Estate in the first half of the 20th century on the example of the Sól and Guzówka estates

Annotation: The estates of Sól and Guzówka were part of the Zamoyski Family Fee Tail. They were leased. From 1909, the Sól grange was managed by Józef Kielczewski, who in 1926 purchased the property parceled out by the Fee Tail. The reduced salt fields were not able to meet all the economic needs of, among others, the distillery and brewery industry. Kielczewski decided to sell the land and buy a larger grange - Guzówka, where he farmed until 1944.

Keywords: Zamość, gentry, Zamoyska Estate, Poland, farm, Józef Kielczewski, Sól, Guzówka

Судьба имений заповедного имущества Замосць в первой половине XX века на примере имений Суль и Гузовка

Аннотация: Поместья Суль и Гузувек входили в состав заповедного имущества (ординации) Замосць. Их сдавали в аренду. С 1909 года усадьбой Суль управлял Юзеф Келчевский, который в 1926 году выкупил земельные участки, разделенные Управлением Ординации. Уменьшенные сульские поля не смогли удовлетворить всех экономических потребностей, м.п. ликеро-водочного завода и пивоваренной промышленности. Келчевский решил продать землю и купить более крупную мызу

- Гузовку, где он хозяйствовал до 1944 года.

Ключевые слова: Замость, помещики, Ординация замойская, Польша, мыза, Юзеф Келчевски, Суль, Гузувка

Ordynacja Zamojska

Ordynacja Zamojska została założona w 1589 r. przez Jana Sariusza Zamoyskiego – kanclerza i hetmana wielkiego koronnego. Zgromadził on majątek, który miał być niepodzielny i niepozbywalny oraz dziedziczny podług ustalonego w statucie Ordynacji klucza¹. Wcześniej (1580) Zamoyski założył miasto Zamość, mające pokazywać jego wielkość i bogactwo. Zamość był jednym z kilku miast w Europie zrealizowanym od podstaw jako miasto renesansowe. Jan Zamoyski w czasie swojej działalności zgromadził 17000 ha gruntów, które przynosiły 200 tys. zł rocznego dochodu².

Ordynacja Zamojska funkcjonowała przez 356 lat i była jednym z największych majątków prywatnych w Polsce jak i w Europie. W kolejnych latach istnienia przeżywała lepsze i gorsze chwile. Ordynaci zatrudniali rzeszę urzędników administracyjnych, którzy czuwali nad różnymi sprawami związanymi z prowadzeniem tak ogromnego gospodarstwa rolno – przemysłowo – leśnego. Dla lepszego zarządzania była podzielona na klucze. Początkowo trzynaście, a na przełomie lat 1865/66 zredukowano tę liczbę do siedmiu. Finalnie już od 1866 r. pozostały cztery klucze: godziszowski, księżpolski, zwierzyniecki, michalowski. W każdym z kluczy znajdowały się samodzielne folwarki zarządzane przez dzierżawców, przy czym dzierżawy często były dziedziczne i trwały po kilkadziesiąt lat.

Dzieje Ordynacji Zamojskiej były burzliwe, nieustannie walczone o pozycję ordynata, o dobra ziemskie, czy też toczono spory sądowe o poszczególne folwarki.

Ordynacja rozciągała się na różnych terenach geograficznie – historycznych (Roztocze, kotlina Sandomierska, Wyżyna Lubelska). Możliwe było dzięki temu prowadzenie bardzo urozmaiconej gospodarki zarówno rolnej jak i przemysłowej.

W połowie XIX wieku obszar ordynacji wynosił 373 723 ha, mieszkało 107 764 osób. Istniało 9 miast (Goraj, Janów, Józefów, Kraśnik, Krzeszów, Szczebrzeszyn, Tarnogród, Tomaszów, Turobin); 291 wsi; 116 folwarków; 41 młynów; 8 browarów; 7 gorzelni; olejarnia i maglarnia w Księżpolu oraz likiernia w Zwierzyńcu. W końcu XIX w. obszar ordynacji wynosił 190 812 ha. Uwłaszczenie chłopów przeprowadzone w 1864 roku przyczyniło się do utraty aż 183 tys. ha ziemi³.

Po I wojnie światowej Ordynacja przeżywała kryzys. Zniszczenia wojenne, straty ludnościowe i majątkowe (zwłaszcza majątek ruchomy uległ dewastacji), bunt pracowników folwarcznych, następnie próby podniesienia gospodarczego za pomocą pożyczek bankowych, przyczyniły się do utraty coraz to większych obszarów ziemi. Reforma rolna prowadzona w dwudziestoleciu międzywojennym⁴ i regulacja serwi-

¹ M. Kozaczka, *Ordynacja Zamojska 1919-1945*, Lublin 2003, s. 9.

² Tamże, s. 12.

³ A. Koprukowniak, *Likwidacja serwitutów w Ordynacji Zamojskiej*, „Rocznik Lubelski” 3, 1960, s. 225.

⁴ Reforma rolna prowadzona była od początku odzyskania przez Polskę niepodległości. Projekt

tutów także uszczupliły majątek Ordynacji (o 76 tys. ha głównie obszarów leśnych).

W latach dwudziestych XX w. obszar Ordynacji wynosił 190 tys. ha, w 1939 roku zmniejszył się do 61 tys. ha⁵.

Ostatnim, szesnastym ordynatem, tuż przed wybuchem II wojny światowej był Jan Tomasz Zamojski [Ryc.1].

Ordynacja Zamojska została zniesiona w 1939 r. ustawą z dnia 13 lipca o zniesieniu ordynacji rodowych. Ostateczny upadek Ordynacji Zamojskiej nastąpił natomiast po zakończeniu II wojny światowej wraz z wprowadzeniem 6 września 1944 r. dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej. 12 grudnia tego roku została też wprowadzona ustawa o przejęciu lasów na własność państwa.

Ryc. 1 Dobra Ordynacji Zamojskiej, oprac. własne

Majątki Sól i Guzówka wchodziły w skład do Ordynacji Zamojskiej. W okresie dwudziestolecia międzywojennego, w czasie, gdy ostatni Ordynat próbował oddłużyć Ordynację przez sprzedaż niektórych folwarków zostały zakupione przez Ewę i Józefa Kielczewskich.

Ewa Kielczewska herbu Półkozic, córka Romana i Marii z Trzczańskich Świdzińskiej, urodzona w 1881 r. w Bohutyczach, powiat hrubieszowski, zmarła w Lublinie w 1963 r. Józef Kielczewski herbu Pomian syn Zygmunta i Leonardy z Notstitz – Jackowskich Kielczewskiej, urodził się w Szabsku koło Płońska w 1876 r., zmarł w Lublinie w 1961 [Ryc.2]. Miał trzynastoro rodzeństwa. Z wykształcenia był inżynierem rolnikiem, absolwentem Wyższej Szkoły Rolniczej w Dublanach koło Lwowa (1903 r.). Początkowo objął posadę administratora w Gościeradowie koło Kraśnika. Od

ustawy był gotowy już w 1919 roku. Kolejne ustawy uchwalono w 1920 roku i w 1925 roku o *wykonaniu reformy rolnej*.

⁵ G. Jędrejek, *Regulacje prawne dotyczące Ordynacji Zamojskiej*, „Rocznik nauk prawnych” t.XXII, nr 3, 2012, s. 16.

1909 r. był dzierżawcą folwarku Sól koło Biłgoraja⁶, a od 1926 r. właścicielem tego folwarku. W 1935 r. małżonkowie Kielczewscy zakupili folwark Guzówka wraz z przyległymi polami i gospodarowali w nim z synami do 1944 r., kiedy dekretem PKWN o reformie rolnej, ziemia wraz z zabudowaniami i dworem zostały im odebrane.

Ryc. 2 Ewa i Józef Kielczewscy, fot. Prywatna kolekcja B. Rzączyńskiej

Ewa i Józef Kielczewscy posiadali sześcioro dzieci: Annę (1906), Andrzeja (1908), Barbarę (1909 lub 1910) – zmarła jako dwulatka, Zbigniewa (1911), Tadeusza (1913) i Tomasza (1916).

Sól

Sól to wieś w położona 5 km na południe od Biłgoraja. W otoczeniu Puszczy Solskiej rozwijała się od XVI wieku, początkowo przyjmując nazwę Olendrów. Nazwa ta pochodziła od osadników przybyłych na te tereny, a uciekających z Holandii przed prześladowaniami religijnymi.

Teren wsi i okoliczne ziemie były królewsczyzną włości Gorajskiej, którą Dymitr z Goraja – podskarbi koronny - otrzymał za zdobycie Belza. Odnotowano, że od 1377 r. teren wsi należał do rodziny Gorayskich.

W połowie XVI w. na granicy utworzonego w 1454 r. województwa lubelskiego, Adam Gorayski założył trzy wioski: Gromadę, Dąbrowicę i Olendrów. Adam Gorayski herbu Korczak był wyznania kalwińskiego i popierał w swoich dobrach wyznania protestanckie. Przybyli na te tereny Holendrzy mogli więc liczyć na wsparcie i opiekę. Nie ma w literaturze wzmianek o dalszych losach osiadłych w Soli Holendrów.

⁶ B. Rzączyńska, *Historia majątku Sól i Rodziny Kielczewskich*. Rękopis.

Od ok. 1599 r. nazwa wsi uległa zmianie na Sól. Nazwa obecna jest prawdopodobnie związana z faktem, iż na terenie wsi znajdowały się składy soli przywożonej z Wieliczki⁷. Sól podług wspomnień Andrzeja Kielczewskiego – najstarszego syna Józefa i Ewy Kielczewskich, późniejszych właścicieli folwarku Sól – miała być rozdzielnią surowca, jednak jak sam autor zaznacza, ta informacja nie potwierdza się w żadnych dokumentach z tego czasu. Istnienie w miejscowości olbrzymich magazynów murowanych, mogących pomieścić parę tysięcy kwintali⁸ zboża, przemawiało jednak za prawdziwością tej tezy. Jak pisze budynek był duży, orynowany, a rynnny „przyozdobione głowami koziołków tłoczonymi w blasze”⁹.

Dalsze losy miejscowości Sól były związane z osobą hetmana i kanclerza koronnego Jana Sariusza Zamoyskiego. Dążył on do utworzenia w swoich dobrach Ordynacji, jednak niektóre tereny należały do średniozamożnej szlachty i tworzyły enklawy, stając na przeszkodzie utworzenia jednolitej własności ziemskiej. Sól była jedną z takich ziem, częścią włości gorajskiej, później od 1578 roku (data lokacji miasta Biłgoraj) biłgorajskiej. Zamoyski chciał przejść te dobra. Adam Gorayski był jednak ich prawowitym właścicielem. Zamoyski oskarżył Gorayskiego o bezprawne wycięcie puszczy, która należała do Zamoyskich i lokację nowych osad. Sprawa znalazła finał w Trybunale Koronnym w Lublinie. Adam Gorayski pozwał w 1598 r. Jana Zamoyskiego o zagrabienie nowopowstałych wsi (Soli, Dąbrowicy, Sokołówki, Bononii i Abramowa). Trybunał Koronny wydał wyrok w 1599 r. przyznając Zamoyskiemu wsie Sól i Dąbrowicę. Pozostałe wsie miały być włączone w obręb dóbr Gorayskiego.

Podkomorzy lubelski Andrzej Rzeczycki został powołany do rozgraniczenia dóbr na mocy pozwu wystawionego w Rzeczycy 9 sierpnia 1599 r. Ostatecznie, miesiąc później 9 września 1599 r. wytyczono granice pomiędzy włością biłgorajską a Ordynacją Zamojską. Od tego roku Sól znalazła się w składzie Ordynacji Zamojskiej i została wcielona do klucza Majdan Książpolski¹⁰.

W Statutach Ordynacji Zamojskiej z lat 1589–1848 miejscowość Sól jest zaliczana do dóbr ordynackich już w roku 1604¹¹. Wieś rozwijała się prężnie pod rządami Zamoyskich. Rejestr poborowy województwa lubelskiego z roku 1626 odnotował, że drugi ordynat – Tomasz Zamojski zapłacił podatek aż od 50 zagród z rolami w Soli, 40 zagród z rolami w Dąbrowicy i 8 zagród z rolami w Gromadzie.

W 1631 r. folwark Sól i wieś były dzierżawione przez Wojciecha Śrzedzińskiego. Istniała już w tym czasie gorzelnia i browar, a od 1673 r. także rudnia – huta. W drugiej połowie XVIII w. obszar Soli wynosił 417,5 ha (350 ha – pola, 64 ha – łąki, 3,5 ha - ogrody).

⁷ T. Brytan, *Krótki rys historyczny miejscowości Sól*, Sól 1998.

⁸ 1 kwintal = 100 kg

⁹ Andrzej Kielczewski (1908 – 1991), *Rękopis wspomnień o gospodarowaniu w Soli*, sporządzony w latach 1984-1985.

¹⁰ T. Brytan, *dz. cyt.*

¹¹ *Statuta Ordynacji Zamojskiej 1589–1848*, zezwolenie 17 stycznia 1902, s. 54, Statuta uchwalone zostały na mocy Konstytucji Sejmowej w 1589 roku przez Jana Zamoyskiego Hetmana i Kanclerza Wielkiego Koronnego. Zmieniane i poprawiane były w latach 1590, 1591, 1593, 1601 i 1604. W ostatnim dokumencie wyliczone są dobra należące do Ordynacji, a w nich dobra Solskie: Sól, Bidaczów, Dąbrowica, Ciosmaki.

Ryc. 3. Ewa i Józef Kiełczewscy, dwór w Sól, lata 30 – te XX wieku, fot. Prywatna kolekcja B. Rzączyńskiej

W XIX wieku dzierżawcami majątku byli Malhommowie: Leon i Zofia z Raciborskich. Byli najprawdopodobniej drugim pokoleniem tej rodziny gospodarującym w majątku Sól (w dokumentach ordynackich – inwentarz nieruchomości folwarku, widnieją podpisy Izabelli Malhomme, prawdopodobnie matki Leona). Wiadomo, iż Malhommowie wspierali powstanie styczniowe.

W 1867 r. nastąpiła reforma administracyjna i Sól znalazła się w powiecie biłgorajskim. Wiadomo, że w 1870 r. Sól zajmowała obszar około 20 tys. ha (dokładnie 35 695 mórg) i liczyła 6 819 mieszkańców.

W końcu XIX w. bezpotomnie zmarli Malhommeowie, pochowani zostali na cmentarzu w „Puszczy Solskiej” – obecnie w granicach Biłgoraja. Ich grobowiec istnieje i jest jednym z najstarszych na tym cmentarzu. Za ich rządów w majątku dalej istniała ordynacka gorzelnia i browar.

Od roku 1909 nowymi dzierżawcami majątku Sól stali się Ewa ze Świdzińskich i Józef Kielczewscy. Objęli folwark z około 1 300 morgów rosyjskich (ponad 700 ha) ziemi, niedziałającą gorzelnią i browarem¹².

Główny ośrodek składał się z drewnianego dworu z początku XIX w. o wymiarach 39,75 x 8,60 m, krytego gontem [Ryc. 3], oficyny drewnianej starszej od dworu 13,20 x 7,80 m¹³, czworaka, obory, stodoły, dwóch stajni, kuźni, chlewni i szopy na siano. Po kilku latach gospodarowania majątek wzbogacił się o nowe zabudowania, zarówno pomocne w prowadzeniu gospodarstwa jak i wychodzące naprzeciw ludności wiejskiej pracującej w folwarku w postaci np. domów mieszkalnych (ósmaka murowanego, czworaków) i zabudowań gospodarczych.

W majątku znajdowały się takie zabudowania jak: kierat, który przylegał do stodoły, miał kształt kolisty i był kryty gontem; stodoła o wymiarach 70 x 20m i 7 m wysokości – ściany jej były wykonane z trzycalowych bali wbudowanych w murowane filary; na środku tzw. gumna stało zadaszenie na słupach przeznaczone do przechowywania narzędzi rolniczych i pojazdów; stodoła drewniana, kryta gontem; i trzecia stodoła kryta gontem na podwórzu inwentarskim.

Budynki inwentarskie to: stajnia fornalska i obora dla bydła pracowników – był to jeden długi budynek podzielony ścianą działową; 100 metrów od stajni stał budynek murowany kryty gontem – była to obora „wydojowa” na około 100 sztuk bydła i 50 sztuk tzw. „jałownik”; budynek drewniany kryty gontem – stajnia cugowa i źrebięciarnia. Naprzeciw stajni stał dwór drewniany na podmurówce, bardzo długi o pobielonych ścianach [Ryc. 4]. Mieścił 12 pokoi dużych i małych. Na teren majątku Sól prowadziły dwie bramy, przy jednej z nich stał kamienny stół (z piaskowca) i dwie ławy. Teren był ogrodzony parkanem i szpalerem grabów. Na terenie majątku znajdował się ogród owocowo – warzywny i sad, otoczony wiekowymi już wtedy lipami.

Za szpalerem grabów znajdowało się zaplecze gospodarcze: kuchnia czeladnia, piwnica, lodownia, kurniki i chlewnie.

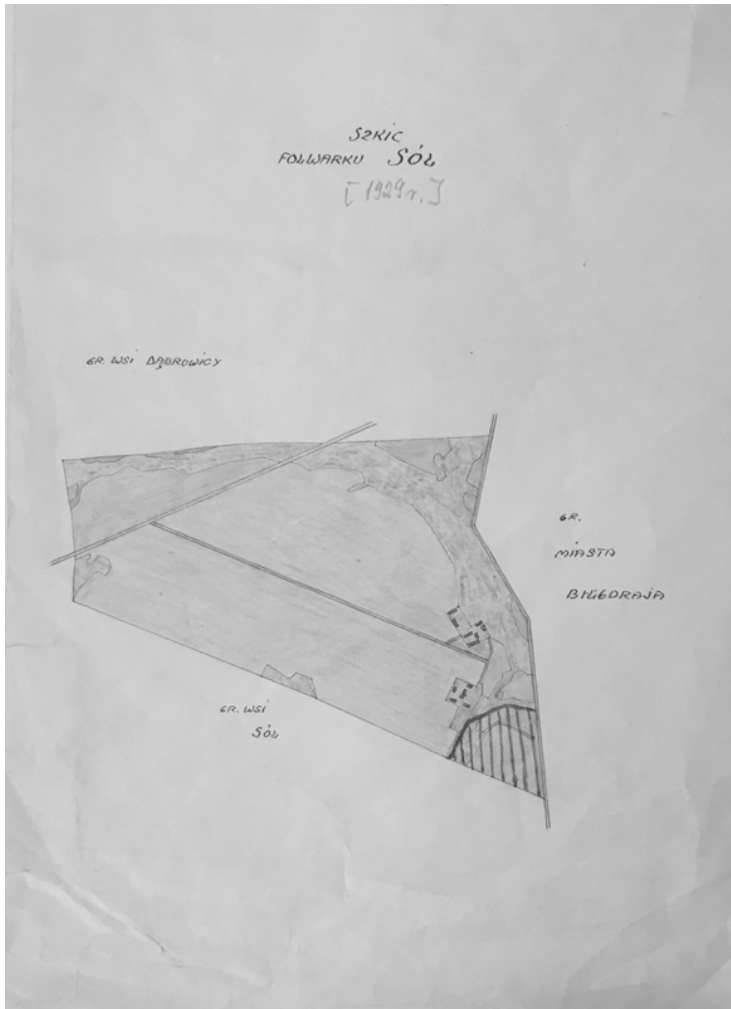
Od strony łąk stała stara kuźnia. Za kuźnią już na początku gospodarowania Józef Kielczewski zbudował w 1913 r. duży, mieszkalny, murowany i kryty dachówką budynek dla ośmiu rodzin. Obok tzw. „ósmaka” znajdowała się obora dla inwentarza pracowników, także wybudowana przez Józefa Kielczewskiego. Zachowała się korespondencja dotycząca budowy tych obiektów oraz dokumentacja projektowa¹⁴. Oprócz tego w majątku znajdowały się dwa domy o konstrukcji drewnianej, każdy przeznaczony dla czterech rodzin (czworaki)¹⁵ [Ryc. 5].

¹² T. Brytan, *dz. cyt.*

¹³ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Archiwum Ordynacji Zamoyskiej (dalej: AOZ), sygn. 21689, szkic gruntów do dóbr Ordynacji Zamoyskiej (folwark Sól).

¹⁴ APL, AOZ, sygn. 21689.

¹⁵ A. Kielczewski, *dz. cyt.*

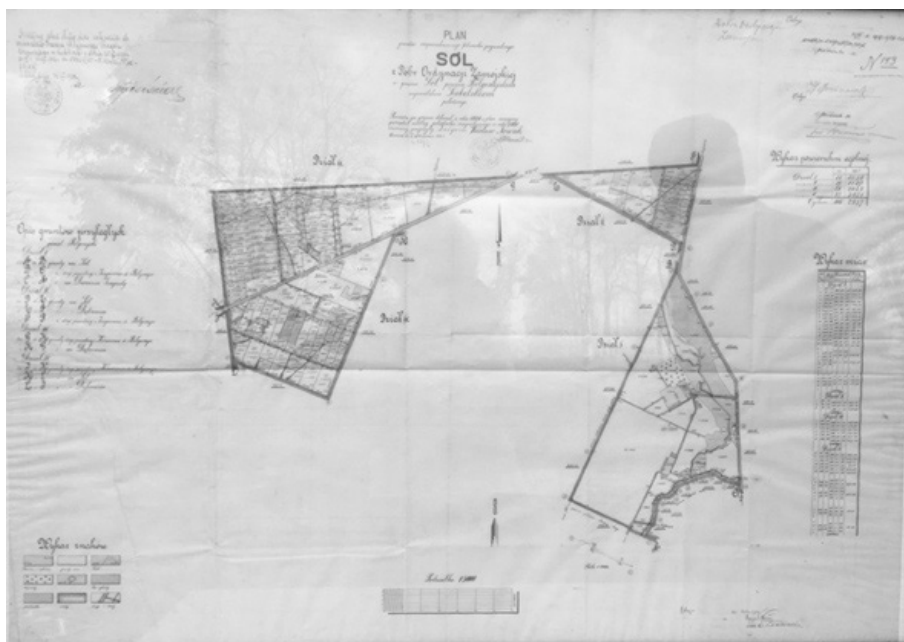

Ryc. 4 Szkic folwarku Sól z 1929 r., APL, AOZ, sygn. 516.

O 300 metrów na południowy zachód w kierunku wsi Sól znajdował się kompleks budynków murowanych, krytych dachówką, do których zaliczał się: podpiwniczony spichlerz, długi budynek mieszczący gorzelnię i browar. Pracownicy zajmujący się przemysłem w folwarku zamieszkiwali osobny, parterowy budynek murowany, gdzie było osiem osobnych mieszkań¹⁶.

¹⁶ A. Kielczewski, *dz. cyt.*

Ryc. 5 Mapa majątku Sól z 21 marca 1931 r., prywatna kolekcja M. i J. Rzączyńskich

Józef Kielczewski dbał o majątek i jego powodzenie. Ważnym przedsięwzięciem była melioracja całego terenu – zarówno pól jak i łąk¹⁷. W Archiwum Państwowym oddział w Lublinie znajduje się pismo w sprawie melioracji ziem uprawnych adresowane między innymi do Józefa Kielczewskiego¹⁸. Akcja melioracyjna podnosiła wydajność pól na bardzo słabych ziemiach majątku. Kielczewski finalnie sam opracował plan rowów odprowadzających wodę z pól do rzeki Łady oraz do rzeki Dąbrowica, które znajdowały się w obrębie majątku. Rowy przez cały okres gospodarowania były konserwowane i dobrze spełniały swoje zadanie, bez nich plony byłyby niskie. Koszt utrzymania rowów melioracyjnych był jednak bardzo wysoki¹⁹.

Na polach uprawiano żyto, pszenicę, jęczmień browarny, owies i rośliny motylkowe. W gospodarstwie szczególnie nacisk kładziono na plony kartofli, których potrzebował przemysł gorzelniany, a który został „uruchomiony” w majątku. Józef Kielczewski zakupił na własny koszt całe wyposażenie gorzelni²⁰.

Jak na początek XX w. majątek Sól posiadał znaczną ilość nowoczesnych maszyn rolniczych. Można do nich zaliczyć: młocarnię „Ransom” (elewator, dmuchawa

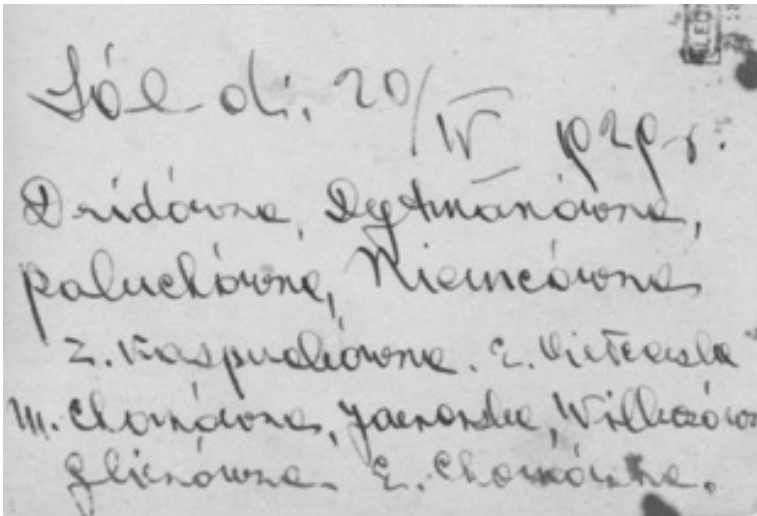
¹⁷ Brytan, *tamże*.

¹⁸ APL, AOZ, sygn. 8173, Akta folwarków ogólne 1894 - 1914.

¹⁹ Kielczewski, *tamże*.

²⁰ Korespondencja z Pełnomocnikami Ordynata i pozwolenie na „uruchomienie” gorzelni w majątku Sól. APL, AOZ, sygn. 21689.

i prasa) z lokomobilą parową tej samej firmy, siewnik rzędowy czterokonny czeskiej produkcji, dwie kosiarki amerykańskie M-Cormicka, dwie żniwiarki zbożowe, pługi konne jedno i dwuskibowe, kultywatory, brony, wał Campbella – amerykański, sieczkarnię do cięcia słomy, drobne narzędzia konne do uprawy międzyrzędowej²¹.

Ryc. 6 Czytelnia Polskiej Macierzy Szkolnej, Ewa Kielczewska z kursantkami, 1929 rok, fot. prywatna kolekcja B. Rzączyńskiej

²¹ A. Kielczewski, *dz. cyt.*

Józef Kielczewski dbał o edukację ludności wiejskiej w zakresie uprawy rolnej i zakładał w pobliskich wsiach kółka rolnicze, ucząc nowoczesnego gospodarowania. Jego żona zajmowała się działalnością społeczną na wsi. Założyła Bibliotekę Macierzy Szkolnej na terenie Plebanii Solskiej (współpracowała z księdzem proboszczem Sebastianem Redasem), prowadziła kursy higieny dla dziewcząt i gospodarcze dla kobiet [Ryc. 6].

Dodatkowo po przymusowej likwidacji browaru (po procesie z Ordynacją²²) Ewa Kielczewska w budynku browaru stworzyła teatr amatorski, wystawiający regularnie przedstawienia, w których jako aktorzy występowali pracownicy folwarczni i najbliższa rodzina oraz przebywający na wakacjach koledzy i koleżanki szkolne dzieci Gospodarczy.

Pierwsza wojna światowa przerwała działania w majątku i zmusiła rodzinę Kielczewskich do opuszczenia dworu i wyjazdu w głąb Rosji (w okolice Kijowa²³). W czasie wojny w folwarku stacjonowali Austriacy. Gospodarstwem natomiast zajmował się brat Józefa – Jan Kielczewski, dzierżawiący pobliski (oddalony o ok. 3 km) majątek Zofiampol.

Po I wojnie światowej doszło do parcelacji majątków Ordynacji Zamojskiej. Już w latach 20-tych Ordynacja rozpoczęła regulację serwitutów, na co przeznaczyła wiele folwarków i lasów. Folwark Sól został również rozparcelowany i liczył po parcelacji 65–67 ha (117–120 mórg) ziemi.

Józef Kielczewski powrócił po zakończeniu działań wojennych wraz z rodziną do majątku Sól i postanowił odkupić od Ordynacji pozostałą część nierozparcelowanej ziemi wraz ze dworem i urządzeniami przemysłowymi. Stało się to w 1926 roku²⁴.

Wiele cennych informacji dotyczących gospodarowania w majątku Sól można zaczerpnąć ze wspomnień Andrzeja Kielczewskiego. Píše on, że większość pól leżała na południowy - zachód od dworu,

[...] aż do linii borów sosnowych [...] od zachodu i północy zamkniętych wsią Dąbrowica". W początkach XX wieku była to duża wieś, biedna, a mieszkańcy żyli z uprawy niewielkich pasów ziemi 5 i 6 klasy. Dodatkowo trudnili się „drobnym przemysłem leśnym, wyrobem gontów, lubów sitarskich, wyrobem sit i przetaków.

Z Dąbrowicy pochodzili także pracownicy rolni zatrudniani w majątku. Wschodnią granicą była rzeka Czarna Łada. Od wschodu majątek Sól graniczył także z majątkiem Różnówka.

---

²² Ordynat nakazał, po procesie, zlikwidować browar w Soli, gdyż miał on lepsze powodzenie niż browar w Zwierzyńcu. - wspomnienia Barbary Rzączyńskiej.

²³ Pod Kijowem Kielczewscy wraz z innymi rodzinami, które musiały opuścić swoje majątki (Sobieszkańskimi, Lipczyńskimi, Młodzianowskimi) dzierżawili majątek Mostowidlówkę należący do Rymskich - Korsakowów. Kielczewski z Rodziną przebywał tam do 1916 roku, a później przeniósł się do Tweru za Moskwą. W Twerze działał w patriotycznych organizacjach polonijnych. Do Polski powrócił w 1918 roku. W drodze powrotnej przeprowadził jeszcze żniwa w Mostowidlówce, gdyż wszyscy współtowarzysze postanowili wracać jak najszybciej do Polski. - wspomnienia Barbary Rzączyńskiej.

²⁴ T. Brytan, *dz. cyt.*

Pomniejszony majątek Solski nie był w stanie utrzymać browaru, gorzelnii i hodowli (konik solski, biłgorajski – tarpan²⁵). Kielczewski postanowił rozparcelować pozostałą część ziemi, sprzedając ją okolicznym chłopom i ofiarowując pracownikom folwarcznym. Pozostawił jedynie tzw. „resztówkę” około 4 ha ziemi ze dworem, którą sprzedał na prośbę córki Anny swojemu zięciowi Franciszkowi Rzączyńskiemu. Oboje zamieszkali w Soli. Anna zajmowała się domem, a Franciszek Rzączyński pracował jako sędzia w Biłgoraju. Na przełomie lat 1949/50 drewniany dwór został rozebrany z powodu złego stanu technicznego. Resztówka pozostaje w rękach rodziny Rzączyńskich. Niektóre zabudowania folwarczne przetrwały wojnę i służą do dziś: piwnica dworska, kurnik oraz czworak i obora.

Za uzyskane ze sprzedaży folwarku pieniądze oraz pożyczkę od Państwowego Banku Rolnego Józef Kielczewski kupił majątek Guzówka koło Wysokiego, gdzie przeprowadził się wraz z rodziną około roku 1935 i rozpoczął gospodarowanie, licząc na wykorzystanie obszernej wiedzy w zakresie prowadzenia gospodarstwa rolnego.

Guzówka

Guzówka to wieś usytuowana w południowo wschodniej części dzisiejszej gminy Wysokie. Została założona przez Gorayskich, a pierwsze informacje o tej miejscowości pochodzą z 1479 r. Ziemie te Jan Zamoyski zakupił w 1595 r. od spadkobierców fortuny Górków – braci Czarnkowskich i Pawła Trojanowskiego. W 1601 r. ziemie wraz ze wsią Guzówka zostały wcielone do Ordynacji Zamojskiej²⁶.

W końcu XIX i na początku XX w. dzierżawcami folwarku była rodzina Starnawskich. Tadeusz Starnawski dzierżawił folwark Guzówka Główna ze Stasinem w latach 1925–1934. Wcześniej był jego ojciec Leon Starnawski. Starnawscy hodowali konie cenione w całej Ordynacji. Po pierwszej wojnie światowej folwark Guzówka podupadł. Działania wojenne doprowadziły do wielu strat w majątku nieruchomym i w uprawach. W Archiwum Państwowym oddział w Lublinie zachowała się korespondencja dzierżawców z pełnomocnikami Ordynata. Korespondencja ta dotyczy różnych spraw: umowy dzierżawczej majątku Guzówka, należności za dzierżawę, spraw związanych z budową nowych obiektów bądź naprawą starych zniszczonych podczas działań wojennych lub kataklizmów naturalnych (np. wichury). W aktach zachowały się projekty niektórych budynków np.: domu czeladniczego (1913), chlewów czeladniczych (1911), a także prośby dzierżawców o dostarczenie materiału na naprawę dachu na stajni fornańskiej i możliwość użycia innego materiału (dachówkę ceramiczną chciano zamienić na gont)²⁷.

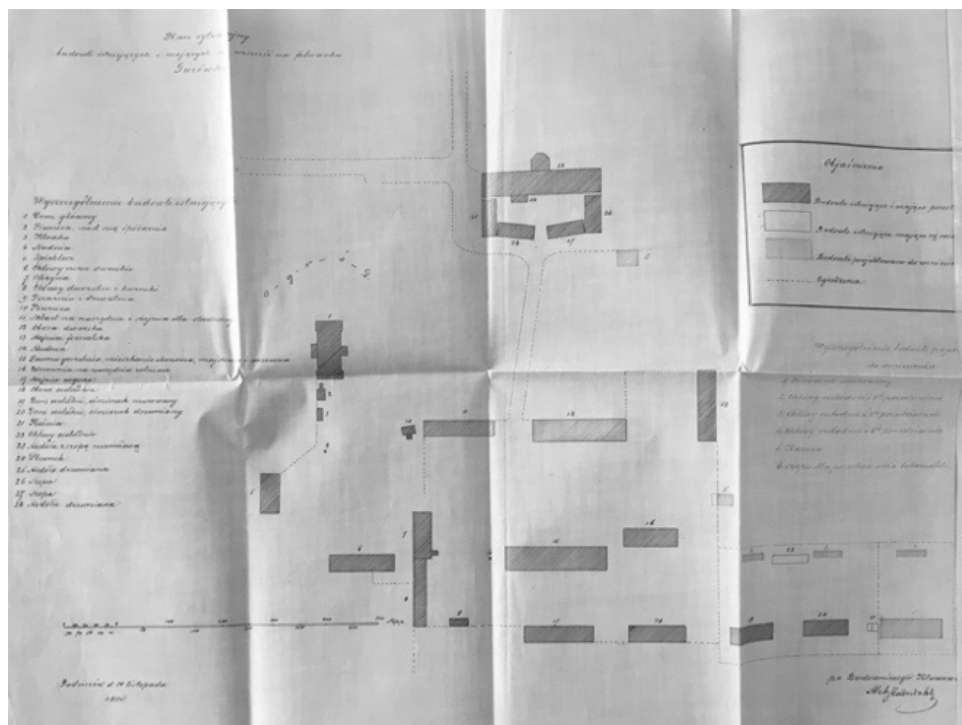
W 1934 r. zakończyła się dzierżawa majątku Guzówka przez Rodzinę Starnawskich. W obliczu problemów finansowych Ordynacji Zamojskiej folwark Guzówka został przejęty przez Państwowy Bank Rolny i wystawiony na sprzedaż.

---

²⁵ Kielczewski wraz z profesorem Tadeuszem Bolesławem Vetulanim odtworzyli hodowlę koników biłgorajskich, które pokazali na Państwowej Wystawie Krajowej w 1929 r. w Poznaniu. Odkupowali koniki od chłopów biłgorajskich i dzięki temu udało się zachować najbardziej pierwotne konie stepowe, które jeszcze w XIX wieku żyły dziko w lasach. – wspomnienia B. Rzączyńskiej.

²⁶ A. Tarnawski, *Dzieje powstania dóbr Ordynacji Zamojskiej*, „Teki Zamojskie” R. I, z. 2, Lwów 1938, s. 81.

²⁷ APL, AOZ, sygn. 6774, Akta folwarku Guzówka Główna ze Stasinem.

Ryc. 7 Mapa Budynków folwarku Guzówka, APL, AOZ, sygn. 8173, Akta folwarków ogólne 1894 - 1914

Folwark Guzówka Główna miał powierzchnię 190 ha 6526 m² - 14 grudnia 1935 roku został oddzielony od Dóbr Poordynackich²⁸ nr hip. 6 i zakupiony od Państwowego Banku Rolnego przez Ewę i Józefa Kielczewskich²⁹.

Majątek Guzówka zakupiony przez Kielczewskich składał się z 160 ha gruntów ornych, 4 ha łąk dwukośnych, 2 ha sadów, 3 ha ogrodów warzywnych, 5 ha parku, 2 ha podwórzy, zabudowań i dróg, 18 ha mokradeł [Ryc. 7]. Był wyposażony w zabudowania mieszkalne: dwór o wymiarach 35 x 15 m murowany, kryty gontem, dom mieszkalny [Ryc. 8], murowaną rządówkę - 27 x 15 m, czworak, ósmak, suszarnię chmielu, stajnię i obórę dworską wzniesione z kamienia kryte trzcina, stodołę z murowanymi słupami, parnik, kurnik i piwnicę, kuźnię, stelmarnię, chlewy, spichlerz, drewnię, lodownię, trzy kłozety, cieplarnię³⁰. Te informacje potwierdzają się, gdyż

²⁸ AAN, AAN, Państwowy Bank Rolny w Warszawie. Instytucja Centralna, 2/234/0/17/735, 1934, Przejęcie przez Państwowy Bank Rolny majątku Guzówka Główna Łąki- Ordynacja Zamojska gmina Wysokie, powiat Krasnostawski. Protokół zdawczo - odbiorczy.

²⁹ Akt kupna z 14 grudnia 1935 roku nr 1895.

³⁰ Protokół z dnia 29 września 1944 roku w sprawie przejścia majątku Guzówka na cele reformy

zachował się wykaz budynków majątku folwark Guzówka ze Stasinem w Archiwum Państwowym w Lublinie z 10 listopada 1911 r.³¹.

Dodatkowo w majątku znajdowały się maszyny rolnicze: dwa traktory, młockarnia, trzy siewniki – w tym niemiecki do koniczyny, siedem pługów dwuskibowych, trzy pługi zwykłe, wał Cambella, brony konne, brony do traktora, trzy kultywatory³².

Ryc. 8 Widok dworu w Guzówce, fotografia w posiadaniu Barbary Rzączyńskiej

Dzieje majątku posiadają bardzo bogatą dokumentację archiwalną z uwagi na to, iż należały do Ordynacji Zamojskiej, klucz Godziszowski. Najstarsze dokumenty: korespondencja dzierżawców z pełnomocnikiem Ordynata, księgi rachunkowe, projekty budynków gospodarskich, mapy majątku sięgają początku XIX w.

W latach 1936–1944 prowadzono z powodzeniem gospodarstwo, dom odwiedzała liczna rodzina. W dokumentach Rodziny Rzączyńskich zachowała się dokumentacja fotograficzna dworu, zabudowań gospodarskich oraz ludzi mieszkających i odwiedzających folwark przy wykonywaniu różnych prac gospodarskich [Ryc. 9].

---

rolnej.

³¹ APL, AOZ, sygn. 6775, Akta folwarku Guzówka Główna. W wykazie tym wymieniany jest: dom główny – murowany kryty gontem; 3 dom czeladnie – 2 murowane kryte gontem, jeden drewniany kryty gontem; piwnica – drewniana, ziemna; piwnica – murowana, ziemna; 2 obory drewniane kryte gontem; obora murowana kryta gontem; owczarnia murowana kryta gontem; 3 chlewy drewniane kryte gontem; 3 stajnie murowane kryte gontem; ...; drewniane kryte gontem; siodlarz drewniany kryty słomą; 4 stodoły drewniane kryte słomą; kłoała murowana kryta gontem; stelmarnia drewniana kryta gontem; kuźnia drewniana kryta gontem.

³² Odręczne zapiski Andrzeja Kielczewskiego sporządzone 3. 05. 1991 roku, *Wuj Andrzej Kielczewski będąc w Guzówce, z pamięci odtworzył*.

Ryc. 9 Życie codzienne w Guzówce, lata 30-te i 40-te XX w., fot. Kolekcja prywatna B. Rzączyńskiej.

Guzówka podczas okupacji hitlerowskiej była ważnym ośrodkiem pracy konspiracyjnej, a dom przyjmował wielu uciekinierów płonącej Warszawy w 1939 i 1944 r. Był też schronieniem obywateli Polskich pochodzenia żydowskiego. Józef Kielczewski był szefem organizacji „uprawa – Tarcza” w powiecie krasnostawskim, która to wspierała gospodarczo Armię Krajową.

Rodzina Kielczewskich podczas wojny straciła dwóch najmłodszych synów: Tomasza – rozstrzelanego przez Niemców w 1942 r. w Hamerni, gdzie był leśniczym i Tadeusza, który zginął podczas walk pod Rottenburgiem 16 kwietnia 1945 r.

29 września 1944 r. majątek Guzówka został przejęty przez władze PKWN na cele reformy rolnej. Przejęto wszelkie zabudowania, maszyny rolnicze i grunty, a gospodarstwo oddano na krótko w zarządzanie właścicielowi. Miał on chronić mienie, racjonalnie gospodarować i prowadzić rachunkowość.

Pod koniec 1944 r. rodzina Kielczewskich musiała opuścić Guzówkę. Dwór niszczał, po wojnie został zaadaptowany na szkołę podstawową, ale wkrótce została podjęta decyzja o rozbiórce zarówno dworu jak i zabudowań gospodarczych oraz wycince parku³³.

Po II wojnie światowej Ewa i Józef Kielczewscy zamieszkali w Lublinie wraz z córką Anną i jej mężem Franciszkiem Rzączyńskim oraz ich dziećmi Barbarą, Bog-

³³ <http://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/ziemianstwo-na-lubelszczyzynie-majatek-guzowka/>, 8. 11.2019.

danem i Jackiem. Początkowo mieszkali na Dzbeninie, w domu Heleny i Edmunda Rzączyńskich, a od 1949 r. na Sławinku, przy ulicy Bagatela, obecnie Bohaterów Monte Cassino.

Ziemie majątku Guzówka należące do Ewy i Józefa Kielczewskich nie zostały zwrócone należytych właścicielom. Spadkobiercy od wielu lat starają się odzyskać ośrodek, gdzie niegdyś znajdował się dwór i park, jednak bez powodzenia. Najstarszy wnuk Ewy i Józefa – Andrzej Kielczewski zakupił część dawnego sadu.

Resztówka Sól znajduje się w rękach rodziny Rzączyńskich. Po dawnym folwarku zachował się kurnik dworski, który obecnie służy za stajnię, oraz aleja lipowa. W 2000 r. Małgorzata i Jacek Rzączyńscy wybudowali murowany dom, który jest miejscem spotkań rodziny i przyjaciół związanych z Solą.

REFERENCES - BIBLIOGRAFIA

Sources:

Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Archiwum Ordynacji Zamoyskiej: 21689; 8173, Akta folwarków ogólne 1894 - 1914; 6774, Akta folwarku Guzówka Główna ze Stasinem; 6775, Akta folwarku Guzówka Główna

Archiwum Akt Nowych, 2/234/0/17/735, 1934

Andrzej Kielczewski, rękopis wspomnień o gospodarowaniu w Soli, sporządzony w latach 1984-1985.

Andrzej Kielczewski, Odręczne zapiski sporządzone 3. 05. 1991 roku, *Wuj Andrzej Kielczewski będąc w Guzówce, z pamięci odtworzył.*

Barbara Rzączyńska, *Historia majątku Sól i Rodziny Kielczewskich.* Rękopis. *Statua Ordynacji Zamoyskiej 1589 - 1848*, zezwolenie 17 stycznia 1902.

Studies:

Tomasz Brytan, *Krótki rys historyczny miejscowości Sól*, Sól 1998.

Grzegorz Jędrejek, *Regulacje prawne dotyczące Ordynacji Zamoyskiej*, „Rocznik nauk prawnych”, tom XXII, nr 3, 2012.

Albin Kopruckowniak, *Likwidacja serwitutów w Ordynacji Zamoyskiej*, „Rocznik Lubelski” 3, 1960.

Marian Kozaczka, *Ordynacja Zamojska 1919- 1945*, Lublin 2003.

Aleksander Tarnawski, *Dzieje powstania dóbr Ordynacji Zamoyskiej*, „Teka Zamojska” R. I, z. 2, Lwów 1938.